بررسی میزان آگاهی دانشجویان دوره کارآموزی بالینی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران از حقوق بیمار

مرجان وجدانی[۱]

سمیرا فوجی[۲]

اکبر بابائی حیدرآبادی[۳]

نازنین حقیقی ثانی[٤]

عارفه پورطالب[٥]

معصومه ایمان‌زاد[٦]

اصغر اشرفی حافظ[۷]

فاطمه اهتمام[۸]

چکیده

مقدمه: شناخت و رعایت حقوق بیماران در ارتقای کیفیت مراقبت‌ها و افزایش اعتماد و رضایت بیماران حائز اهمیت است، لذا این مطالعه با هدف بررسی میزان آگاهی دانشجویان دوره

۱. کارشناس ارشد مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، مرکز تحقیقات سلامت سالمندی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

۲. کارشناس ارشد آموزش پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

۳. گروه بهداشت عمومی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران.

۴. دانشجوی کارشناسی کاردرمانی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران، تهران، ایران.

۵. دانشجوی دکترای مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

۶. کارشناس ارشد روانشناسی، باشگاه پژوهشگران جوان، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۷. پزشک، مرکز تحقیقات سرطان، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

۸. دانشجوی کارشناسی بهداشت عمومی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران. (نویسنده مسؤول) Email: f.ehtemam@yahoo.com

نوع مقاله: پژوهشی **تاریخ دریافت مقاله:** ۱۳۹۴/۵/۲۸ **تاریخ پذیرش مقاله:** ۱۳۹۴/۶/۱۷

کارآموزی بالینی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران از حقوق بیمار در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۹۳ انجام شد.

روش: این مطالعه توصیفی ـ مقطعی در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی انجام شد. ۷۰ نفر از دانشجویان دوره کارآموزی بالینی، به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استاندارد شامل دو بخش، مشخصات دموگرافیک و منشور حقوق بیمار استفاده شد. داده‌ها با آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار) و نرم‌افزار SPSS 18 تحلیل شد.

یافته‌ها: ۸/۵ درصد از دانشجویان از سطح آگاهی ضعیف، ۹۰٪ از سطح آگاهی متوسط و ۱/۴ درصد از سطح آگاهی خوب نسبت به منشور حقوق بیمار برخوردار بودند. در زمینه میزان آگاهی دانشجویان از حقوق بیمار در هر یک از پنج حیطه اصلی، بیشترین آگاهی مربوط به حیطه دسترسی به خدمات (۶۱/۰۷ درصد) و کم‌ترین آگاهی مربوط به آزادی فردی (۴۴/۷ درصد) بود.

بحث: در مطالعه عجمی قلعه رشیدی و همکاران که به بررسی رابطه آگاهی از حقوق بیمار با میزان رعایت آن در کارشناسان توانبخشی مراکز توانبخشی بهزیستی شهر تهران نشان دادند، میزان آگاهی از حقوق بیمار در ۵۹/۷ درصد از کارشناسان در سطح خیلی خوب قرار داشت در مطالعه رنجبر و همکاران بر روی دانشجویان رشته‌های مختلف پزشکی یزد، سطح آگاهی دانشجویان متوسط ارزیابی شد.

نتیجه‌گیری: در این مطالعه سطح آگاهی دانشجویان از منشور حقوق بیمار در سطح متوسط قرار داشت. با توجه به اهمیت ارتباط دانشجویان دوره کارورزی با بیمار به خصوص دانشجویانی که با افراد دچار معلولیت در ارتباط هستند، برنامه‌ریزی جهت بالابردن آگاهی آنان از حقوق بیماران ضروری به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی

آگاهی، حقوق بیمار، دانشجو

مقدمه

سلامت جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی از مهم‌ترین ابعاد وجودی هر فرد بوده و تأمین آن بر اساس اصل ۲۹ قانون اساسی، از مهم‌ترین تعهدات حاکمیت در جمهوری اسلامی است. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی خود را در قبال ارائه مطلوب خدمات سلامت از جمله رعایت منشور حقوق بیمار برای آحاد جامعه مسؤول می‌داند. (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.) حقوق بیمار یکی از محورهای شاخص در تعریف استانداردها برای اعمال حاکمیت بالینی می‌باشد. در سال ۱۳۸۱ برای اولین‌بار منشور حقوق بیمار در ایران تدوین و از سوی معاونت سلامت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به مراکز تابع ارسال شد. متن پیشنهادی و اصلاح‌شده منشور حقوق بیمار در تاریخ ۴ آبان‌ماه ۱۳۸۸ شمسی به تصویب شورای سیاستگذاری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی رسید و در تاریخ ۱۰ آبان‌ماه از سوی وزیر به مراکز مربوط ارسال شد. (پارساپور و همکاران، ۱۳۸۸ ش.) منشور حقوق بیمار در ۵ محور کلی و ۳۷ بند به همراه بینش و ارزش و یک تبصره پایانی تنظیم گردیده است. محورهای پنج‌گانه این منشور شامل این موارد می‌باشد:

۱ـ حق دریافت مطلوب خدمات سلامت؛

۲ـ حق دریافت اطلاعات به نحو مطلوب و کافی؛

۳ـ حق انتخاب و تصمیم‌گیری آزادانه بیمار در دریافت خدمات سلامت؛

۴ـ حق احترام به حریم خصوصی بیمار و رعایت اصل رازداری؛

۵ـ حق دسترسی به نظام کارآمد رسیدگی به شکایات. (پارساپور و همکاران، ۱۳۸۸ ش.)

اگرچه این منشور به طور گسترده‌ای از سوی سیاستگذاران سیستم سلامت مورد تأیید قرار گرفته است، اما هنوز برای بیماران و نیز ارائه‌دهندگان سیستم

سلامت مفهوم مبهمی دارد. (جولایی و همکاران، ۱۳۸۶ ش.) هدف منشور حقوق بیمار، دفاع از حقوق بیماران و اطمینان از مراقبت کافی از آن‌ها می‌باشد. منشور حقوق بیمار موجب بهبود ارتباط بین بیماران و ارائه‌دهندگان می‌گردد و کیفیت مراقبت‌های بهداشتی درمانی را ارتقا می‌دهد. (جدی و همکاران، ۱۳۸۴ ش.)

بیماران در مقام یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌های اجتماعی که به دلیل شرایط خاص بیماری، توانایی‌های معمول خود را از دست داده و خود را با اعتماد کامل به سیستم ارائه‌دهنده خدمات بهداشتی سپرده‌اند؛ عامل توجه خاص مجامع بین‌المللی حقوق بشر به مفهوم حقوق بیمار قرار گرفته‌اند. (پارساپور و همکاران، ۱۳۸۸ ش.؛ غریبی و همکاران ۱۳۹۱ ش.) حقوق بیمار انتظارات به حقی است که بیماران از مؤسسات خدمات بهداشتی درمانی دارند. (ازدمیر و همکاران، ۲۰۰۹ م.) این حقوق شامل مواردی از قبیل آزادی انتخاب، حق دانستن، باارزش تلقی‌شدن و حق تعیین سرنوشت خود است. (کل روزی و همکاران، ۲۰۱۰ م.) به عبارت دیگر هر بیماری بدون در نظرگرفتن سن، جنس، نژاد و دیگر تفاوت‌ها حق اگاهی، انتخاب، احترام، رازداری، حفظ حریم شخصی، دریافت درمان و مراقبت صحیح، محافظت و اعتراض را دارد. (سیدی و همکاران، ۱۳۸۴ ش.) رعایت حقوق بیمار در عرصه خدمات سلامت عامل مهمی در بهبود و تنظیم رابطه ارائه‌کنندگان و گیرندگان خدمت می‌باشد و طبیعتاً در مدیریت نظام سلامت از اهمیت بالایی برخوردار است. (پارساپور و همکاران، ۱۳۸۸ ش.)

برای رعایت هرچه بهتر حقوق بیمار، باید آموزش‌های لازم برای بالابردن میزان آگاهی کارکنان در مورد این حقوق صورت گیرد. در این راستا دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی به دلیل نقش قابل توجهشان در زمان مراقبت از بیماران باید مد نظر قرار گیرند. (باتایی، ۲۰۱۰ م.) مشارکت دانشجویان در درمان و مراقبت از

بیماران، ممکن است در ظاهر نه تنها برای بیمار منفعت خاصی نداشته، بلکه او را دچار ضرر و زیان نماید، لذا نقش مسائل اخلاقی باید به طور دقیق و موشکافانه مورد بحث قرار گیرد. (لاریجانی و همکاران، ۱۳۸۵ ش.) برای حفظ احترام بیمار، دانشجویان باید نسبت به رازداری و حفظ اسراری که در حین درمان و یا شرکت در فرایند آموزش فاش می‌گردد کاملاً حساس باشند. (لی، ۲۰۰۱ م.)

بررسی منابع مختلف نشان می‌دهد که در مطالعات انجام‌شده در این زمینه، حیطه توانبخشی کم‌تر مورد توجه بوده و مطالعات تنها در گروه‌هایی از قبیل پزشکان، پرستاران و مدیران انجام شده است. همچنین به نظر می‌رسد که در حوزه توانبخشی به مسأله حقوق بیمار توجه چندانی نشده، در حالی که این مسأله در توانبخشی با توجه به شرایط گروه‌های خاص بیماران از اهمیت بیشتری برخوردار است. (قلعه رشیدی و همکاران ، ۱۳۹۱ ش.) نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با حقوق بیمار نشان می‌دهد، آگاهی کادر درمانی از حقوق بیمار در سطح متوسط و ضعیف بوده است. (رضایی و همکاران، ۱۳۹۰ ش.) همچنین در مطالعه انجام‌شده در هند، دانش مربوط به اخلاق پزشکی در بین دانشجویان اینترن و دستیار جراحی در بخش جراحی بسیار ضعیف بوده است. (شیرازی و همکاران، ۱۳۸۴ ش.) نتایج مطالعه فرجزادگان و حسینی در اصفهان نشان داد، کارورزان نگرش متوسطی به منشور حقوق بیمار دارند. (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) نتایج حاصل از تحقیقات گذشته بیانگر عدم آگاهی پزشکان، پرستاران و مدیران بیمارستان‌ها نسبت به حقوق بیمار و عدم رعایت کامل آن بوده است که عبارتند از: عرب و زارعی در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که فقط ۲۳٪ از مدیران بیمارستان‌های مورد پژوهش دارای سطح آگاهی خوبی در مورد حقوق بیمار بودند. (عرب و همکاران، ۱۳۸۷ ش.)

با توجه به مطالعات فوق، میزان آگاهی کارکنان بهداشتی از حقوق بیمار، وضعیت چندان مناسبی ندارد؛ علت این مسأله را باید در دوران دانشجویی کارکنان جستجو کرد، چراکه علت پایین‌بودن میزان آگاهی ممکن است ارائه آموزش‌های ناکافی و ناقص در این دوران باشد. (باتایی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.) ارتباط مستقیم و نزدیک با بیماران از یک طرف و بکارگیری مطالب آموخته‌شده در دوران دانشجویی در زمان بعد از استخدام و کار حرفه‌ای از طرف دیگر، اهمیت پرداختن به مسائل مربوط به حقوق بیماردر دانشجویان را نمایان می‌سازد. (ازدمیر و همکاران، ۲۰۰۹ م.) این امر به ویژه در مراقبت و توانبخشی افراد دچار عقب‌ماندگی ذهنی، معلولیت‌های شدید جسمی یا بیماری‌های صعب‌العلاج قابل تأمل است. بنابراین توجه خاص به حقوق افرادی که به دلایل گوناگون دچار نارسایی‌های ذهنی، حسی، جسمی، حرکتی و اختلالات رفتاری و روانی شده‌اند، از بیشترین اهمیت و ضرورت برخوردار است، (قلعه رشیدی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.) لذا این مطالعه با هدف بررسی میزان آگاهی دانشجویان دوره کارآموزی بالینی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران از حقوق بیمار در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ انجام شد.

روش

این مطالعه توصیفی ـ مقطعی در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی انجام شد. جامعه پژوهش شامل دانشجویان دوره کارآموزی بالینی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ بودند که ۷۰ نفر، به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. طبقه مورد نظر رشته تحصیلی دانشجویان در دانشگاه بود که شامل دانشجویان مقطع کارشناسی، رشته کاردرمانی (۲۵ نفر)، رشته گفتاردرمانی (۱۵ نفر)، رشته اعضای مصنوعی (۱۵ نفر)

و رشته فیزیوتراپی (۱۵ نفر) بود برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استاندارد شامل دو بخش، مشخصات دموگرافیک و منشور حقوق بیمار (باتایی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.) استفاده شد. مشخصات دموگرافیک شامل سن، جنس، رشته تحصیلی و منبع اطلاعاتی درباره حقوق بیمار بود. بخش دوم دارای ۲۹ سؤال چهارگزینه‌ای در زمینه پنج حیطه اصلی منشور حقوق بیمار در ایران (پارساپور و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) شامل: حیطه دسترسی به خدمات (۴ سؤال)، حیطه رضایت آگاهانه (۸ سؤال)، حیطه آزادی فردی (۶ سؤال)، حیطه آگاهی از فرایند درمان (۶ سؤال) و حیطه محرمانه‌ماندن اطلاعات (۵ سؤال) بود. برای امتیازدهی پرسشنامه، به هر پاسخ درست به سؤالات مربوط به حقوق بیماران یک امتیاز داده می‌شد و به پاسخ غلط امتیازی داده نمی‌شد (حداقل نمره صفر و حداکثر ۲۹)، سپس افرادی که در مجموع بین صفر تا ۳۳٪ امتیاز را گرفته بودند، دارای سطح آگاهی ضعیف، آن‌هایی که ۳۴ تا ۶۶ درصد امتیاز را گرفته بودند دارای سطح آگاهی متوسط و آن‌هایی که بالاتر از ۶۶٪ امتیاز را گرفته بودند دارای سطح آگاهی خوب در نظر گرفته می‌شدند. (عرب و همکاران، ۱۳۸۵ ش.؛ رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) پرسشنامه مورد استفاده در این مطالعه، قبلاً توسط زارعی و عرب (۱۳۸۵ ش.) و رنجبر و همکاران (۱۳۸۹ ش.) بکار برده شده و روایی آن سنجیده شده و مورد تأیید قرار گرفته است؛ پایایی پرسشنامه در این مطالعه به روش آزمون باز آزمون محاسبه شد (r=۰/۸۳). روش مطالعه برای افراد تحت مطالعه توضیح داده شد و رضایت‌نامه آگاهانه گرفته شد، سپس پرسشنامه‌ها در اختیار افراد تحت مطالعه قرار داده شد، پس از تکمیل پرسشنامه‌ها توسط دانشجویان، داده‌ها با آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار) و نرم‌افزار SPSS 18 تحلیل شد.

یافته‌ها

نمونه مورد مطالعه شامل دانشجویان کاردرمانی (۲۵ نفر)، دانشجویان گفتاردرمانی (۱۵ نفر)، دانشجویان اعضای مصنوعی (۱۵ نفر) و دانشجویان فیزیوتراپی (۱۵ نفر) بود. ۴۲ نفر از شرکت‌کنندگان زن (٪۶۰) و ۲۸ نفر مرد (٪۴۰) بودند. از نظر سن، ۳۵ نفر (٪۵۰) ۲۱ ساله، ۱۸ نفر (۲۵/۷ درصد) ۲۲ ساله و ۱۷ نفر (۲۴/۳ درصد) ۲۰ ساله بودند. ۹۱/۴ درصد (۶۴ نفر) از دانشجویان مورد مطالعه قبل از دوره کارآموزی در بیمارستان، از منشور حقوق بیمار مطلع نشده بودند. ۷/۱ درصد (۵ نفر) از دانشجویانی که از حقوق بیمار مطلع گردیده بودند اطلاعات خود را از استاد و تنها ۱/۴ درصد (۱ نفر) منبع اطلاعاتی خود را کتاب معرفی کردند. ۶۵/۷ درصد (۴۶ نفر) از دانشجویان دوره کارآموزی را در ارتقای آگاهی خود در زمینه حقوق بیمار مؤثر دانستند. سایر افراد ۲۵/۸ درصد (۱۸ نفر) به این سؤال پاسخ ندادند.

۸/۵ درصد از دانشجویان از سطح آگاهی ضعیف، ۹۰٪ از سطح آگاهی متوسط و ۱/۴ درصد از سطح آگاهی خوب نسبت به منشور حقوق بیمار برخوردار بودند (جدول ۱). سطح آگاهی در رشته‌های مختلف: کاردرمانی ۴۸/۴ درصد، فیزیوتراپی ۴۹/۴ درصد، گفتاردرمانی ۴۹/۶ درصد و اعضای مصنوعی ۴۵/۹ درصد بود. سطح آگاهی زنان ۴۹/۶ درصد و مردان ۵۰/۳ درصد بود. یافته‌های پژوهش در زمینه میزان آگاهی دانشجویان از حقوق بیمار در هر یک از پنج حیطه اصلی نشان داد، بیشترین آگاهی مربوط به حیطه دسترسی به خدمات (۶۱/۰۷ درصد) و کم‌ترین آگاهی مربوط به آزادی فردی (۴۴/۷ درصد) بوده است.

آگاهی در حیطه دسترسی به خدمات ۶۱/۰۷ درصد، در حیطه رضایت آگاهانه ۴۶/۹ درصد، حیطه آزادی فردی ۴۴/۷ درصد، آگاهی از فرایند درمان ۴۷/۸ درصد و آگاهی از حیطه محرمانه‌ماندن اطلاعات ۴۶٪ بود.

در حیطه دسترسی به خدمات درمانی بیشترین میزان آگاهی (۷۱/۴ درصد) مربوط به سؤال «دسترسی به خدمات بیمارستانی دولتی برای کدام افراد باید تضمین و تأمین گردد» و کم‌ترین میزان آگاهی (۴۸/۵ درصد) مربوط به سؤال «شرط پذیرش بیمار اورژانس در بیمارستان چیست» بود.

در حیطه رضایت آگاهانه بیشترین میزان آگاهی (۷۵/۷ درصد) مربوط به سؤال «رضایت شخص زنده برای اهدای عضو باید چگونه باشد» و کم‌ترین میزان آگاهی (۱۱/۴ درصد) مربوط به سؤال «مسؤولیت اخذ رضایت آگاهانه بر عهده کیست» بود.

در حیطه آزادی فردی بیشترین میزان آگاهی (۷۵/۷ درصد) مربوط به سؤال «در چه صورت بیمار حق دارد نام پزشک یا پزشکان معالج خود و تخصص آنان را بداند» و کم‌ترین میزان آگاهی (۳۰٪) مربوط به سؤال «در چه موردی پیگیری ایپدمیولوژیک ویروس ایدز بدون رضایت بیمار الزامی نیست» بود.

در حیطه فرایند درمان بیشترین میزان آگاهی (۶۵/۷ درصد) مربوط به سؤال «بیمار پس از آگاهی از خطرات احتمالی اقدام پزشکی، چه حقی دارد» و کم‌ترین میزان آگاهی (۳۲/۸ درصد) مربوط به سؤال «در چه شرایطی در ایران می‌توان قانوناً اطلاعات محرمانه را فاش کرد» بود.

در حیطه محرمانه‌ماندن اطلاعات بیشترین میزان آگاهی (۷۴/۲ درصد) مربوط به سؤال «کدام بخش از اطلاعات پرونده بیمار را می‌توان فاش کرد» و کم‌ترین

میزان آگاهی (۲۸/۵ درصد) مربوط به سؤال «پزشک یا پزشکان مشاور در چه صورتی می‌توانند به پرونده بیمار دسترسی داشته باشند» بود.

۹۴/۳ درصد از دانشجویان معتقد بودند که آگاهی دانشجویان از حقوق بیمار در دوره کارآموزی بالینی ضروری است؛ در حالی که ۱۰٪ آنان معتقد بودند که اطلاعات دانشجویان دوره کارآموزی بالینی از حقوق بیمار کافی نیست.

بحث

مطالعه حاضر با هدف بررسی میزان آگاهی دانشجویان دوره کارآموزی بالینی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران از حقوق بیمار در سال ۱۳۹۳ انجام شد.

در مطالعه حاضر، ۸/۵ درصد از دانشجویان از سطح آگاهی ضعیف، ۹۰٪ از سطح آگاهی متوسط و ۱/۴ درصد از سطح آگاهی خوب نسبت به منشور حقوق بیمار برخوردار بودند. عجمی قلعه رشیدی و همکاران در مطالعه‌ای با عنوان بررسی رابطه آگاهی از حقوق بیمار با میزان رعایت آن در کارشناسان توانبخشی مراکز توانبخشی بهزیستی شهر تهران نشان دادند، میزان آگاهی از حقوق بیمار در ۵۹/۷ درصد از کارشناسان در سطح خیلی خوب قرار داشت. (۱۳۹۱ ش.) همچنین در مطالعه حسینی و همکاران در مراکز توانبخشی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۴/۳ درصد آنان از سطح آگاهی متوسط و ۵۳/۶ درصد از سطح آگاهی خوب نسبت به حقوق منشور بیمار برخوردار بودند (۱۳۹۲ ش.) که نشان‌دهنده اهمیت حقوق بیماران نزد کارشناسان توانبخشی است. (قلعه رشیدی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.) یافته‌های پژوهش رنجبر و همکاران بر روی دانشجویان رشته‌های مختلف پزشکی یزد نشان داد، سطح آگاهی متوسط را نشان داد. (۱۳۸۹ ش.) در مطالعه بطحائی نیز ۳۲/۳ درصد از سطح آگاهی متوسط و ۴۱/۲ درصد از سطح آگاهی خوب

نسبت به مفاد منشور حقوق بیمار برخوردار بودند. (باتایی، ۱۳۸۹ ش.) خدامرادی و همکاران، در ۶۸/۲ درصد دانشجویان سطح آگاهی را خوب ارزیابی کردند. (۱۳۸۹ ش.) دانیوتی و همکاران در لیتوانی نشان دادند، آگاهی کادر درمان از حق بیمار برای رضایت آگاهانه در سطح متوسط بوده است. (۲۰۰۶ م.) همچنین فرج‌زادگان و حسینی در مطالعه‌ای مشابه در اصفهان به این نتیجه رسیدند که کارورزان در مجموع نگرش متوسطی به منشور حقوق بیمار دارند. (۱۳۸۲ ش.) مطالعات ذکرشده، یافته‌های مطالعه حاضر را تأیید می‌کند. احترام به حقوق بیمار و تعیین چارچوب قانونی برای آن دارای سابقه‌ای ممتد در تاریخ مراقبت‌های بهداشتی درمانی کشورها دارد که رعایت آن رضایتمندی بیمار را سبب می‌شود. شاید مهم‌ترین علت برخوردهایی که بین بیماران و صاحبان حرف بهداشتی درمانی پیش آمده، به علت عدم آگاهی کادر بهداشتی درمانی از حقوق بیمار است. (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۵ ش.)

در پژوهش رنجبر و همکاران، ۴/۳ درصد از پرستاران از سطح آگاهی ضعیف، ۸۵/۳ درصد از سطح آگاهی متوسط و ۱۰/۴ درصد از سطح آگاهی خوب برخوردار بودند. (۱۳۸۵ ش.) در مطالعه هوشمند و همکاران، آگاهی پرستاران از منشور حقوق بیمار در ۹۵/۵ درصد در حد بالا قرار داشت. (۱۳۸۵ ش.) به نظر می‌رسد یک‌دست‌تربودن سطح آگاهی کادر پرستاری حاکی از کسب آگاهی در محیط بیمارستان و بر اثر تجربه کاری باشد، در حالی که اطلاعات دانشجویان بیشتر از طریق آموزش و به صورت تئوری به دست می‌آید. (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) نتایج مطالعه یعقوبی در بررسی میزان آگاهی دانشجویان پزشکی و پرستاری کارورز از قوانین مربوط به حقوق بیمار، نشان داد که اکثریت دانشجویان پزشکی و پرستاری از قوانین مربوط به حقوق بیمار، آگاهی در حد مطلوب داشتند. (۱۳۸۲ ش.) به نظر می‌رسد دانشجویان رشته پزشکی به علت آموزش و تجربه و مدت زمان

بیشتر ارتباط مستقیم با بیماران از آگاهی بیشتری نسبت به سایرین برخوردارند. (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) مطالعه‌ای در لیتوانی نشان داد، اکثر کارکنان بیمارستان از حقوق بیمار آگاهی داشتند، اما به آن احترام نمی‌گذارند که می‌تواند ناشی از آگاهی پایین بیماران باشد. (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) بصیری‌مقدم و همکاران نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که میزان رعایت حقوق بیماران در حد مطلوب نیست و آموزش هرچه بیشتر دانشجویان و افراد شاغل در بیمارستان را به عنوان راهکاری عملی جهت ارائه اطلاعات مکتوب پیرامون حقوق بیمار در جهت افزایش رعایت آن بیان کردند. (۱۳۹۰ ش.)

با توجه به این‌که دانشجویان دوره کارآموزی در بیمارستان‌های آموزشی به طور مستقیم با بیماران در ارتباط هستند، (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) لازم است همانند اعضای کادر درمانی نسبت به حقوق بیمار آشنا بوده و آن را رعایت کنند.

نتایج مطالعه حاضر نشان داد، بیشترین آگاهی دانشجویان (۶۱/۰۷ درصد) مربوط به حیطه «دسترسی به خدمات درمانی» بوده است. در حیطه «دسترسی به خدمات درمانی» مواردی از قبیل امکان دریافت خدمات بهداشتی درمانی توسط اقشار محروم جامعه و پذیرش بدون قید و شرط بیمار در بیمارستان‌ها مطرح می‌شود. (عرب و همکاران، ۱۳۸۵ ش.) پژوهش خدامرادی و همکاران، ۶۸/۴ درصد از دانشجویان دارای آگاهی خوب در این حیطه بودند. (۱۳۸۹ ش.) در مطالعه زارعی و همکاران نیز ۶۶٪ مدیران بیمارستان‌های دولتی و ۵۴٪ مدیران بیمارستان‌های خصوصی تهران در این حیطه از آگاهی کافی برخوردار بودند. (۱۳۸۶ ش.) آگاهی بیشتر مدیران در حیطه «حق دسترسی» نکته مثبتی است، زیرا از اولین وظایف مدیران فراهم‌کردن امکان پذیرش بیماران و دسترسی آن‌ها به خدمات است، در حالی که دانشجویان در ارتباط با پذیرش بیماران نقشی

ندارند، (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) در حالی که نتایج مطالعه رنجبر و همکاران بر روی دانشجویان دوره کارآموزی بالینی در یزد نشان داد، تنها ۲۳٪ از دانشجویان در این حیطه آگاهی کافی داشتند. (۱۳۸۹ ش.) مطالعه جولایی و همکاران حاکی از اهمیت حق دسترسی به خدمات درمانی ضروری برای بیماران است تا آن‌ها احساس کنند حقوقشان رعایت شده است. (عرب و همکاران، ۱۳۸۷ ش.)

در مطالعه حاضر، کم‌ترین آگاهی دانشجویان (۴۴/۷ درصد) مربوط به حیطه «حق آزادی فردی بیمار» بود. در حیطه «آزادی فردی بیمار» مواردی مثل انتخاب پزشک و نوع درمان، حق مشاوره با پزشکان دیگر، حق ترک بیمارستان در هر زمان و حق انجام فرایض دینی مطرح می‌شود. (عرب و زارعی، ۱۳۸۷ ش.) نتایج مطالعه رنجبر و همکاران نیز نشان داد، ۴۶/۷ درصد دانشجویان در این حیطه آگاهی کافی داشتند که با مطالعه حاضر همخوانی دارد. (۱۳۸۹ ش.) در مطالعه زارعی و همکاران نیز، تنها ۳۷٪ مدیران بیمارستان‌های دولتی و ۱۴/۵ درصد مدیران بیمارستان‌های خصوصی در این بعد دارای آگاهی خوب بودند. (۱۳۸۶ ش.) در مطالعه بطحائی نیز، کم‌ترین میزان آگاهی در دانشجویان (٪۵۱) مربوط به حیطه حق آزادی فردی بود، (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) در حالی که در مطالعه دانیوتی و همکاران، ۹۰٪ کادرهای مختلف گروه پزشکی از حق انتخاب آزادانه پزشک توسط بیمار آگاه بودند. (خدامرادی و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) بالابودن میزان آگاهی در پزشکان شاغل نسبت به دانشجویان می‌تواند به علت تجربه بیشتر آن‌ها در درمان و برخورد بیشتر با مسائل مربوط به حقوق بیمار باشد. (باتایی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.)

در مطالعه حاضر آگاهی دانشجویان از حیطه «حق آگاهی از فرایند درمان» ۴۷/۸ درصد بود. در حیطه «حق آگاهی از فرایند درمان» مواردی مانند حق بیمار

برای دریافت اطلاعات مربوط به بیماری خود، حق بیمار برای مطالعه پرونده پزشکی خود و آگاهی از کلیه تصمیمات مربوط به درمان، حق آگاهی از خطرات احتمالی اعمال پزشکی، حق آگاهی از هزینه‌ها و اعتراض به صورت‌حساب هزینه‌ها مطرح می‌شود. (عرب و همکاران، ۱۳۸۷ ش.) در مطالعه زارعی و همکاران تنها ۱۴/۵ درصد مدیران بیمارستان‌های دولتی و ۱۷٪ مدیران بیمارستان‌های خصوصی تهران آگاهی کافی در این زمینه داشتند. (داسینسکی و همکاران، ۲۰۰۶ م.) در مطالعه بطحائی بیشترین آگاهی (۹۱٪) مربوط به حق بیمار در مورد آگاهی از روش درمانی خود بود، در حالی که آگاهی دانشجویان در اکثر حیطه‌های منشور حقوق بیمار کافی نبود. (باتایی و همکاران، ۱۳۹۱ ش.)

در مطالعه حاضر آگاهی دانشجویان از حیطه «حق محرمانه ماندن اطلاعات» ۴۶٪ بود. در حیطه «حق محرمانه‌ماندن اطلاعات» مواردی از قبیل اجتناب از فاش‌کردن اطلاعات پرونده بیمار مگر در شرایط خاص مطرح می‌گردد. (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) نتایج پژوهش رنجبر و همکاران نشان داد، تنها ۳۲/۷ درصد از دانشجویان از آگاهی خوب در این زمینه برخوردار بودند (۱۳۸۹ ش.) که به نتایج مطالعه حاضر نزدیک است. ۶۹/۸ درصد از دانشجویان مورد بررسی در مطالعه خدامرادی و همکاران دارای آگاهی خوب در این حیطه بودند (۱۳۸۹ ش.) در حالی که مطالعه شریر و همکاران در کانادا نشان داد، کارکنان مختلف کادر پزشکی به طور کامل از ضرورت محرمانه‌ماندن اطلاعات بیمار و حفظ حریم خصوصی وی آگاهی داشتند. (حسینی و همکارن، ۱۳۸۵ ش.) همچنین نتایج پژوهش ازدمیر و همکاران در ترکیه نشان داد، ۹۰٪ پزشکان از حق محرمانه‌ماندن اطلاعات و اکثر آنان از حق انتشار اطلاعات با رضایت بیمار آگاهی داشتند. (۲۰۰۶ م.)

درگاهی و همکاران در پژوهش خود ۲۹ مؤلفه در منشور حقوق بیمار کشورهای منتخب شناسایی کردند و «حق محرمانه‌ماندن اطلاعات» تنها مؤلفه‌ای بود که در منشور حقوق بیمار تمامی کشورها وجود داشت. (۱۳۸۶ ش.) برای حفظ احترام و شأن بیمار، دانشجویان باید نسبت به رازداری و حفظ اسراری که در حین درمان یا شرکت در فرایند آموزش فاش می‌شود، کاملاً حساس باشند و بدون رضایت آگاهانه و کتبی بیماران، دانشجویان حق انجام معاینات بالینی صرفاً آموزشی بیماران را ندارند. (لاریجانی و همکاران، ۱۳۸۵ ش.) در کدهای اخلاقی مربوط به حقوق بیمار در حیطه توانبخشی به مواردی از جمله حفظ اطلاعات شخصی و پزشکی بیمار، اطلاع بیمار از حقوق خود، رابطه تیم درمانی با بیمار یا خانواده و گفتن حقیقت در مورد سیر بیماری تأکید شده است. (کریسچنر و همکاران، ۲۰۰۱ م.)

با توجه به این‌که شیوه‌های نوین مراقبت‌های درمانی فقط با تشریک مساعی بیمار و کادر مختلف درمانی می‌تواند مؤثر واقع شود، تحقیقات نشان داده است که آگاه‌کردن گروه‌های مختلف کادر درمانی از حقوق بیماران و رعایت آن توسط آن‌ها بر سرعت بهبود بیمار می‌افزاید. (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۷ ش.) همچنین رعایت حقوق بیمار سبب ارتقای مراقبت و رضایت و بهبود سریع وی می‌شود. (اثناعشری، ۱۳۸۳ ش.؛ خدامردانی و همکاران، ۱۳۸۹ ش.) آگاهی دانشجویان دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی با توجه به نقش مهم آنان در آینده در پروسه درمان، ارائه خدمات سلامت و ارتباط مستمر و طولانی‌مدت با مددجو و خانواده آنان (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲ ش.) نیز می‌بایست در اولویت قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

در این مطالعه سطح آگاهی دانشجویان از منشور حقوق بیمار در سطح متوسط قرار داشت. با توجه به اهمیت ارتباط دانشجویان دوره کارورزی با بیمار ـ به خصوص دانشجویانی که با افراد دچار معلولیت در ارتباط هستند ـ برنامه‌ریزی جهت بالابردن آگاهی آنان از حقوق بیماران ضروری به نظر می‌رسد، برای جبران خلأ اطلاعاتی در این زمینه، ارائه واحد درسی با عنوان آشنایی با منشور حقوق بیمار، برگزاری کارگاه، همایش و سمینار، اطلاع‌رسانی از طریق مجلات آموزشی و حتی معرفی کتاب به دانشجویان توسط اساتید محترم کارساز می‌باشد. از جمله محدودیت‌های این مطالعه حجم کم نمونه‌هاست و عدم همکاری کافی دانشجویان برای تکمیل پرسشنامه می‌باشد پیشنهاد می‌شود این مطالعه با حجم نمونه بیشتر تکرار گردد.

سپاسگزاری

این مقاله نتیجه طرح تحقیقاتی مصوب دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار به شماره ۹۳۰۵۶ می‌باشد، بدین‌وسیله نویسندگان این مقاله، کمال تشکر را از معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی سبزوار و نیز از کلیه دانشجویان عزیزی که بدون کمک آنان این تحقیق ممکن نبود، ابراز می‌دارند.

جدول ۱: توزیع فراوانی میزان آگاهی دانشجویان در هر یک از حیطه‌های منشور حقوق بیمار

فراوانی / حیطه	ضعیف	متوسط	خوب	کل
	فراوانی / درصد	فراوانی / درصد	فراوانی / درصد	فراوانی / درصد
دسترسی به خدمات درمانی	۸(۱۱/۴)	۳۰(۴۲٪/۸)	۳۲(۴۵٪/۷)	۷۰(۱۰۰٪)
رضایت آگاهانه	۱۵(۲۱٪/۴)	۵۰(۷۱٪/۴)	۵(۷٪/۱)	۷۰(۱۰۰٪)
آزادی فردی	۱۰(۱۴٪/۲)	۴۵(۶۴٪/۲)	۱۵(۲۱٪/۴)	۷۰(۱۰۰٪)
آگاهی از فرایند درمان	۱۴(۲۰٪)	۲۹(۴۱٪/۴)	۲۷(۳۸٪/۵)	۷۰(۱۰۰٪)
آگاهی از حیطه محرمانه‌ماندن اطلاعات	۱۷(۲۴٪/۲)	۴۸(۶۸٪/۵)	۵(۷٪/۱)	۷۰(۱۰۰٪)

فهرست منابع

Arab, M. Zarei, A. (2008). Knowledge private hospitals management in Tehran from patients' rights and influencing factors Payesh. 8: 25-30.

Bathaee, SA. (2010). The relationship between field and level of students and awareness of patient' rights. Medical Ethics. 5.

Bathaei, SA. Asayesh, H. (2012). Medical students' awareness of patients' rights in Qom University of Medical Sciences and Health Services (2010). Iranian Journal of Medical Education. 12.

Dargahi, H. Eshaghi, S. (2007). Comparative study of patients' rights in different countries with Iran. Iranian Journal of Diabetes and Lipid Disorders. 7: 91-8.

Ducinskiene, D. Vladickiene, J. Kalediene, R. Haapala, I. (2006). Awareness and practice of patient's rights law in Lithuania. BMC International Health and Human Rights. 6.

Farajzadegan, Z. Hoseini, F. (2003). Evaluation of interns attitude to the patient's Rights in Isfahan University of Medical Sciences. The first National Conference on Patient Rights. Fasa University of Medical Sciences, 1-12.

Ghaleh-Rashidi, VA. Foroughan, M. Hosseini, MA. (2012). The relationship between knowledge and observance of patients' rights in rehabilitation centers of Tehran Quarterly Journal of Sabzevar University of Medical Sciences. 19.

Gharibi, F. Oskoie, MAE. Tabrizi, JS. Jafarabadi, MA. (2012). Respecting Patient Rights in the Physiotherapy Clinic, Department

of Rehabilitation, Tabriz University of Medical Sciences. Medical Ethics. 6.

Hakan Ozdemir, M. Ozgur Can, I. Ergonen, AT. Hilal, A. Onder, M. Meral, D. (2009). Midwives and nurses awareness of patients' rights. Midwifery. 25: 756-65.

Hoshmand, A. Jolaei, S. Mehrdad, N. Bahrani, N. (2006). Knowledge of nurses employed in teaching hospitals in Tehran from patients' rights and facilitating factors Respect for these rights their perspective. Hayat. 12.

Hosseini, SA. Akbarfahim, N. Gharib, M. Farzad, M. (2013). Therapist and Client Awareness of "Client's Rights" in Rehabilitation Centers of the University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences. Rehabilitation. 13.

Jedi, FR. Rabiee, R. (2005). Respecting Charter Patient's Right in Public hospitals-Kashan. Behbood. 9.

Jolaee, S. Nasrabadi, AN. Yekta, ZP. (2007). Patient Rights phenomenology. Ph.D. in Nursing, School of Nursing and Midwifery, 28.

Kalroozi, F. Dadgari, F. Zareiyan, A. (2010). Patients' satisfaction from health care group in patient's bill of right observance. Iranian Journal of Military Medicien. 12: 143-8.

Khodamoradi, K. Akbari, SA. Jalali, S. Mobini, N. (2010). Awareness of undergraduate and graduate students from patient's rights. Medical Ethics. 4.

Kirschner, KL. Stocking, C. Wagner, LB. Foye, SJ. Siegler, M. (2001). Ethical issues identified by rehabilitation clinicians. Arch Phys Med Rehabil. 82: 2-8.

Li, D. (2001). closing the gap between professional teaching and practice. BMJ. 322: 685-6.

Larijani, B. Fard, SG. Zahedi, F. (2006 a). Ethical considerations in medical education. Iranian Journal of Diabetes and Lipid Disorders. 4: 105-9.

Larijani, B. Ghafori, S. Zahedi, F. (2006 b). Ethical Considerations in medical education. Iranian Journal of Diabetes and Lipid Disorders. 4.

Moghadam, KB. Moghadam, MB. Moslem, A. Zibad, HA. Jamal, F. (2011). Health Providers and Patients' Awareness on Patient Bill of Rights, 31.

Ozdemir, MH. Ergonen, AT. Sonmez, E. Can, IO. Salacin, S. (2006). The approach taken by the physicians working at educational hospitals in Izmir towards patient rights. Patient Educ Couns. 61: 87-91.

Parsapour, A. Bagheri, A. Larijani, A. (2010). Charter of patient rights. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. 3: 39-47.

Parsapour, A. Bagheri, A. Larijani, B. (2009 a). Charter of Patient's Right in Iran. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. 3: 39-47.

Parsapour, A. Mohammad, K. Afzali, HM. Alaedini, F. Larijani, B. (2009 b). The study of patients, physicians and nurses perspectives on need to respect provisions of patient's rights - Teaching and private hospitals - 2006. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. 2.

Parsapour, A. Mohammad, K. Afzali, HM. Alaedini, F. Larijani, B. (2009 c). The study of patients, physicians and nurses perspectives on patient's rights. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. 3: 53-63.

Rad, AM. Esnaashary, P. (2004). Patients and physicians' awareness of patients' rights and its implementation at Beheshti hospital in Isfahan. Iranian Journal of Medical Education. 11.

Rahmani, A. Ghahremanian, A. (2008). Perspectives of patients about practice of their autonomy in Tabriz Hospitals. Journals of Research in Nursing. 3: 8-9.

Rahmani, A. Ghahramanian, A. Aghdam, AM. Allahbakhshian, A. (2008). Perception of patients regarding respecting to their autonomy during nursing care in hospitals affiliated to Tabriz University of Medical Sciences. Iranian Journal of Nursing Research. 3: 7-14.

Ranjbar, M. Zargar, AS. Dehghani, A. (2010). Students' awareness of clinical training of patients' rights in teaching hospitals-Yazd. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. 3: 51-60.

Ranjbar, S. Sadeghi, M. (2008). Evaluation of nurses 'awareness from patients' rights and facilitating factors in the hospitals of Yazd University of Medical Sciences. Yazd University of Medical Sciences, 18.

Rezaee, N. Ghalje, M. Ghaljaei, F. Rezaei, N. (2011). Awareness of Patient Rights Charter In Nurses and Physicians of Zahedan University of Medical Sciences in 2009. Forensic Mwdicine. 16: 241-6.

Seidi, M. Heydary, A. Karami, SRR. (2005). Medical and nursing services and patients' satisfaction level. Iran Journal of Nursing. 17.

Sharifi, A. Jalali, R. Shahbazi, N. (2012). Awareness of patient rights and observance of the hospitalized patients's view in Imam Reza Hospital, Kermanshah 2012. The Iranian Journal of Medical Law. 6.

Shiraz, B. Shamim, MS. Ahmed, A. (2005). Medical ethics in surgical wards: knowledge, attitude and practice of surgical team members in Karachi. Indian J Med Ethics. 2: 94-6.

Yaghoubi, T. (2003). Knowledge of medical and nursing students of law. Proceedings of the First Congress of the patient's rights charter. Fasa University of Medical Sciences,19-23.

Zarei, A. Arab, M. Akbari, F. (2007). Managers' knowledge on patient rights in Tehran hospitals. The Journal of Qazvin University of Medical Sciences. 11.

یادداشت شناسه مؤلفان

مرجان وجدانی: کارشناس ارشد مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، مرکز تحقیقات سلامت سالمندی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

سمیرا فوجی: کارشناس ارشد آموزش پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران.

اکبر بابائی حیدرآبادی: گروه بهداشت عمومی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی جندی‌شاپور اهواز، اهواز، ایران.

نازنین حقیقی ثانی: دانشجوی کارشناسی کاردرمانی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران، تهران، ایران.

عارفه پورطالب: دانشجوی دکترای مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

معصومه ایمان‌زاد: کارشناس ارشد روانشناسی، باشگاه پژوهشگران جوان، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اصغر اشرفی حافظ: پزشک، مرکز تحقیقات سرطان، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

فاطمه اهتمام: دانشجوی کارشناسی بهداشت عمومی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران. (نویسنده مسؤول)

پست الکترونیک: f.ehtemam@yahoo.com

Clinical training students' awareness from patients' rights in Welfare and Rehabilitation Sciences University, Tehran (2013-14)

Marjan Vejdani
Samira Foji
Akbar Babaei Heydarabadi
Nazanin Haghighi Sani
Arefeh Pourtaleb
Masoumeh Imanzad
Asghar Ashrafi Hafez
Fatemeh Ehtemam

Abstract

Introduction: Recognize and respect the rights of patients is important in improving quality of care and increased reliability and Patient satisfaction. The aim study was Clinical training students' awareness from patients' rights in Welfare and Rehabilitation Sciences University, Tehran (2013-14).

Method: In this descriptive cross-sectional study, 70 Clinical training students in Welfare and Rehabilitation Sciences University were selected using Stratified random sampling method. Data were gatherers using a Questionnaire which analyzed by descriptive statistics and SPSS 16.

Results: Student awareness of patients' rights was 8.5% weak, 90% moderate and 1.4% good. Highest awareness was Access to services (61.07%) and the lowest awareness was personal liberty (44.7%).

Discution: In study Ajami Ghaleh Rashidi and Colleagues That examines the relationship between knowledge of patients' rights with respect in rehabilitation experts of Rehabilitation centers in Tehran showed Knowledge of patients' rights in 7/59 percent of the experts were in very good, Ranjbar study and collaborate on different fields of Medical Students students' knowledge was assessed Average

Conclusion: Clinical training students communicate with patients (particularly students who communicate with disabilities) is importance, so Planning to improve student awareness about the patients' rights is necessary. To compensate for the lack of information in the field, offering a course Introduction to the patients' rights, workshops, informing through educational journals and introduce the book to students by teachers can be effective.

Keywords

Awareness, Patients' Rights, Student